

Místo a úloha obranného průmyslového komplexu v ekonomice a politice Ruské federace

Devadesátá léta představují počátek formování nového systému mezinárodních ekonomických a politických vztahů, nahrazující systém existující v období od roku 1945 až do počátku 90. let minulého století, který se vyznačoval soupeřením dvou světových velmocí SSSR a USA. V důsledku geopolitických změn pak na přelomu tisíciletí došlo k výraznému zeslabení politických, ekonomických a vojenských pozic Ruské federace (RF), nástupnického státu bývalého Sovětského svazu. Oslabené mezinárodní postavení Ruska coby světové velmoci je navíc podlamováno výrazným ekonomickým propadem a rozkladem historicky vytvořené struktury společensko-ekonomických a vojensko-politických vztahů. Proto bylo pro vládnoucí struktury RF životně důležité ihned od prvních dnů procesu přeměny Ruska jako bývalého krajně militarizovaného státu v nový demokratický stát přistoupit k hluboké reformě celé ekonomiky, včetně jejího vojenského segmentu – obranného průmyslového komplexu (OPK).

Úvod

Ve vývoji obranného průmyslového komplexu Ruské federace lze identifikovat dvě základní etapy:

- a) Etapa „rozpadu“, zahrnující 90. léta 20. století. V tomto období se obranný průmyslový komplex dostává do velmi kritického stavu neumožňující mu plnit jeho základní funkce. Kritický stav „vrcholí“ koncem této dekády, kdy se mnohé zbrojní systémy zavedené v ruské armádě dostávaly do kritického stavu, chyběly náhradní součástky atd., hrozilo nebezpečí prudkého nárůstu objemu techniky, kterou by bylo nutné předčasně vyřadit z provozu atd. Poslední dekáda 20. století je ve vývoji OPK poznamenána i střety různých, často protichůdných představ, koncepcí a konkrétních návrhů na reformu obranného průmyslového komplexu RF.
- b) Druhou etapu, zahrnující období po roce 2000, charakterizuje přijímání řady opatření k obnově funkčnosti a stabilizace obranného průmyslového komplexu RF. Již v průběhu prvních čtyř let se podařilo stabilizovat financování obranného průmyslového komplexu, postupně se začaly zvyšovat státní objednávky obranné produkce a i v této sféře se začala formovat normativní právní základna vojensko-technické činnosti Ruské federace.

Studium tohoto období ve vývoji ruského obranného průmyslového komplexu je zdrojem řady velmi cenných poznatků o místě a úloze zbrojní výroby v ekonomickém systému RF, o průběhu a obsahu její konverze, pozitivních i negativních dopadech privatizace zbrojní výroby na její efektivní fungování. Znalost současného stavu a záměrů rozvoje obranného průmyslového komplexu poskytuje významné informace o zónách ekonomického zájmu Ruské federace a zaměření jejích mezinárodně-politických ambicí i cest a prostředků jejich realizace.

Vymezení obsahu a struktury obranného průmyslového komplexu

Je obtížné formulovat při analýze obranného průmyslového komplexu RF věrohodné závěry, opírající se o srovnatelná statistická data, pokud není přesně vymezen samotný obsah termínu, neboť mezi teoretiky a analytiky obranného průmyslového komplexu se obsah této kategorie vymezuje různě. [a] Například informační agentura „Teleinformační síť vojensko-průmyslového komplexu Ruska“ na svých internetových stránkách, při vymezování cílů své činnosti zdůrazňuje potřebu „obrátit pozornost široké veřejnosti na reálný stav obranného průmyslového komplexu Ruska...“, „...poskytovat možnost vyjadřovat se představitelům obranného průmyslového komplexu Ruska a všem, kteří se jeho problémy zabývají...“ a „napomáhat realizaci vědeckého a průmyslového potenciálu podniků vojensko-průmyslového komplexu v nových, jejich podstatě nevlastních tržních podmínkách, zhoršených masivní konverzí a restrukturalizací výroby“. Při charakteristice struktury svých internetových stránek se agentura striktně přidružuje pojmu „obrný průmyslový komplex“ [1].

Pokud zvolíme přístup, že pod obranným průmyslovým komplexem budeme chápat pouze souhrn průmyslových podniků a vědecko-výzkumných institucí, pak není obtížné všechny běžně se vyskytující definice zahrnout pod následující vymezení, která pojímají obranný průmyslový komplex jako souhrn podniků, organizací a institucí, které:

- ❑ se podílejí na průběžném plnění státních obranných zakázek a/nebo na vojensko-technické spolupráci s jinými zeměmi,
- ❑ mají mobilizační úkoly, tzn. že jsou potenciálně schopné vyrábět nebo vyvíjet, projektovat a konstrukčně připravovat různé druhy výzbroje a/nebo vojenské techniky,
- ❑ jsou držiteli licence (licencí) na výrobu nebo vývoj a projekci výzbroje a vojenské techniky,
- ❑ se nachází v podřízenosti konkrétních federálních orgánů státní moci (státní podniky) nebo v postavení, kdy vůči nim federální orgány státní moci realizují jednotnou státní politiku (akciové společnosti). [2]

V závislosti na tom, které z těchto vymezení obsahu termínu obranný průmyslový komplex je vzato za východisko zkoumání, se liší početní stav podniků a organizací zahrnutých do analýzy. V důsledku toho může docházet i ke značným rozdílům ve statistických výsledcích [b].

Pro potřeby analýzy obranného průmyslového komplexu jako materiální základny obrany-schopnosti a bezpečnosti země a zkoumání tendencí v jeho vývoji od počátku devadesátých let minulého století je možné vycházet z následujícího vymezení:

„Obranný průmyslový komplex představuje segment ekonomiky, který zajišťuje výrobu produkce vojenského určení, formuje materiální základnu upevňování bezpečnosti a obrany státu a je současně segmentem, který akumuluje nejnovější výsledky rozvoje vědy a techniky, čímž se stává i významným prvkem determinující efektivnost fungování špičkových technologických sfér ekonomiky země“. [3]

Spolu s názorem převládající většiny ruských autorů a analytiků obranného průmyslového komplexu se přikláníme ke stanovisku, že za současného stavu řízení ruské ekonomiky tato definice umožňuje při jeho zkoumání jako segmentu průmyslového a vědecko-technického potenciálu RF aplikovat (i když jen do určité míry) věcnou analýzu.

Z hlediska potřeb analýzy možností zvyšování efektivnosti fungování systému a aktivizace potenciálních vnitřních zdrojů je vhodné zkoumat tyto problémy z pozic **struktury a podílu vlastnických práv** v podnicích obranného průmyslového komplexu.

Podle některých autorů, základ obranného průmyslového komplexu tvoří přibližně 1280 podniků a organizací, dislokovaných v 72 ekonomických subjektech Ruska. Všechny jsou zařazeny do registru podniků obranného průmyslového komplexu. [c] Z nich je 58 % federálními státními unitárními podniky, 19 % akciovými společnostmi s balíkem akcií ve státním vlastnictví vyšším jak 59 % a 23 % akciových společností, v nichž stát vlastní méně jak 50 % akcií. [d] Do registru je zařazeno též 63 podniků Ministerstva jaderné energetiky a 191 podniků Ministerstva obrany. [4]

Odborníci odhadují, že v období před sestavením registru tvořilo obranný průmyslový komplex více jak 2052 podniků a organizací. V průběhu 90. let se některé z nich přeorientovaly výrobu civilní produkce, některé byly zavřeny nebo zbankrotovaly a došlo i k mnoha fúzím. Sestavování základního obsahu registru bylo ukončené v roce 2003.

V průběhu roku 2004 byly na základě nařízení vlády z 9. ledna 2004 a dále výnosu prezidenta ze 4. srpna 2004 provedeny v registru změny. Poslední změny byly uskutečněny 19. ledna 2005. Od počátku března roku 2005 obranný průmyslový komplex zahrnuje 1043 **strategických podniků a strategických akciových společností**, ze kterých je:

- 502 státních federálních unitárních podniků, vyrábějících produkci strategického významu pro obranyschopnost a bezpečnost země,
- 541 otevřených akciových společností, jejichž akcie se nachází ve federálním vlastnictví, strategické zájmy a potřeby upevňování obranyschopnosti a bezpečnosti státu jsou zabezpečovány prostřednictvím účasti zástupců státu na jejich řízení. [5]

I přes opakovaně přijímaná opatření ke stabilizaci poměrů v obranném průmyslovém komplexu se nedaří překonat klesající rentabilitu výroby produkce vojenského určení. Podle statistik je každý druhý podnik obranné sféry ztrátový. [6] Zároveň řada podniků ztrácí svůj strategický význam a je postupně z registru vyřazována. V současnosti se připravuje projekt nové registrace podniků a akciových společností. Podle specialistů Ministerstva průmyslu a energetiky RF k 31. červenci 2005 bylo do registru zapsáno 1265 firem, podniků, vývojových a konstrukčních organizací. [7]

Neustále se měnící úkoly, povinnosti a pravomoci jednotlivých strukturních prvků, jejich rušení a vytváření nových, přechod od odvětvové struktury ke struktuře meziodvětvové způsobuje ještě i v současnosti (spolu s tím, že mnohé informace nejsou běžně dostupné), že je velmi obtížné přesně vymezit strukturu a vnitřní vazby systému obranného průmyslového komplexu Ruské federace. Současně to svědčí o existenci značných obtíží při prosazování reformy OPK RF.

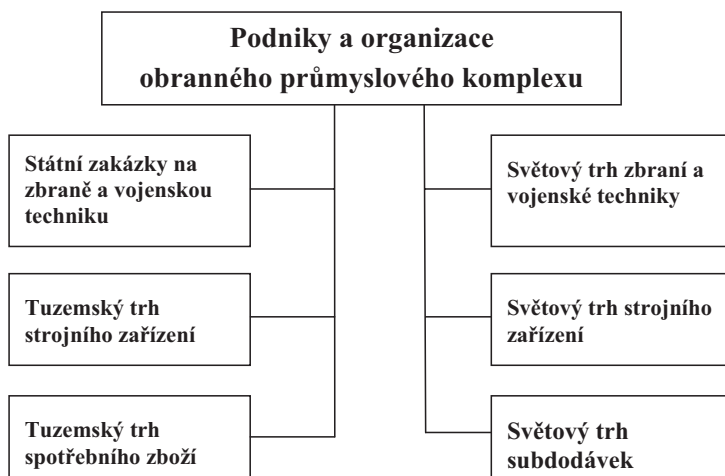
V současnosti je ve sféře OPK je zaměstnáno více jak 2 milióny osob. Roční nárůst produkce odvětví je vyšší jak 15 %. V letech 2002-2004 export obranného průmyslového komplexu dosahoval úrovně vyšší jak 5 mld. USD. [8] I s ohledem na tyto skutečnosti je v současnosti, stejně jako tomu bylo vždy v minulosti, obrannému průmyslovému komplexu Ruské federace přisuzována klíčová role při zajišťování dynamického ekonomického růstu a modernizace ekonomiky a armády. Má být a do určité míry je i zdrojem finančních prostředků pro modernizaci armády Ruské federace. Přibližně polovina jeho výrobků je určena pro civilní použití. [9]

Jak široký význam je přisuzován v současnosti urychlenému prosazování dalších kvalitativních změn ve struktuře a mechanismu fungování obranného průmyslového komplexu svědčí mimo jiné i slova poradce prezidenta Ruské federace A. Burutina:

„Pouze obranný průmyslový komplex s jeho špičkovými technologickými odvětvími, realizující více jak 75 % vědecko-výzkumných a konstrukčně-vývojových činností je schopen plnit roli

zdroje rozvinování inovační činnosti v Rusku a být oporou ekonomického vzestupu země. Dnes není nejmenších pochyb o schopnostech obranného průmyslového komplexu rozvinout sériovou výrobu moderních zbraňových systémů ve prospěch kvalitativního přezbrojení armády, loďstva a ostatních silových složek”.

O tom, že jde o dlouhodobý záměr prosazování tendence v rozvoji OPK svědčí i myšlenky z roku 1999, kdy bylo zdůrazňováno, že koncepce státní politiky v oblasti využití vojenského námořnictva musí sloužit pro obranu zájmů Ruska ve světovém oceánu, včetně obrany mořských hranic. Mělo by jít o posílení pozic Ruské federace na světovém trhu se zbrojní produkcí, viz **obr. 1.** [10]

Obr. 1: Odbytové trhy podniků obranného průmyslového komplexu

Pramen: vlastní

Současný stav a tendence vývoje obranného průmyslového komplexu

Současný stav obranného průmyslového komplexu je důsledkem politického a ekonomického vývoje v 90. letech minulého století. Těsná provázanost jeho stavu s celkovým stavem ekonomiky, s rozvojem průmyslu a vědecko-výzkumné sféry na straně jedné, a vysoká zátěž realizace reformy obranného průmyslu a nedocenění vlivu tohoto sektoru ekonomických vztahů na celou ekonomiku země na straně druhé, ve svém důsledku vedly v první polovině devadesátých let k mimořádnému zostření vojensko-ekonomické situace v Rusku. Situaci zásadně neřešily ani v letech 1992–2001 uskutečněné reformy zaměřené do sféry obranného průmyslového komplexu, pro které byl charakteristický především nesystémový přístup a živelnost v jejich realizaci.

V první polovině 90. let obranný průmyslový komplex procházel obdobím bezprecedentní krize, která byla charakterizována:

- ❑ hlubokým poklesem výroby a deformací její struktury, zastavením nebo značným omezením produkce řady důležitých druhů produkce nezbytné pro zabezpečení bojeschopnosti ozbrojených sil a jejich vybavení moderní výzbrojí a vojenskou technikou,

- obdobně se vyvinula situace i ve výrobě civilní produkce v podnicích obranného i civilního sektoru, což vedlo k prudkému poklesu výroby konkurenceschopného zboží každodenní spotřeby,
- prudkým omezením investic, pokles domácí poptávky a v důsledku těchto negativních procesů zrychlením morálního i fyzického opotřebení výrobního zařízení, zhoršením technologické a věkové struktury základních výrobních fondů, především strojového parku a zařízení,
- silící tendencí odchodu vysoce kvalifikovaných pracovníků z podniků obranného průmyslového komplexu poklesem kvalifikační úrovně zaměstnanců při současném značném růst průměrného věku vědecko-výrobního personálu, tyto procesy byly umocňované nízkou úrovní mezd,
- neuspokojivou organizační strukturou, která se vytvářela v souvislosti s přechodem k akciovým společnostem a masovou privatizací, která se zúžila na neodůvodněné „drobení“ obranných podniků (korporací) a tím k zpretrhání dříve existujících přirozených technologických vazeb,
- omezením nebo úplnou ztrátou státní kontroly nad strategicky důležitými podniky.

Druhy produkce	Roky						
	1991	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Produkce celkem	100	80,4	64,6	39,2	31,2	22,7	24,2
- civilní	100	99,6	85,6	52,6	41,3	29,1	33,6
- vojenského určení	100	49,5	32,5	19,6	16,6	12,8	18,8

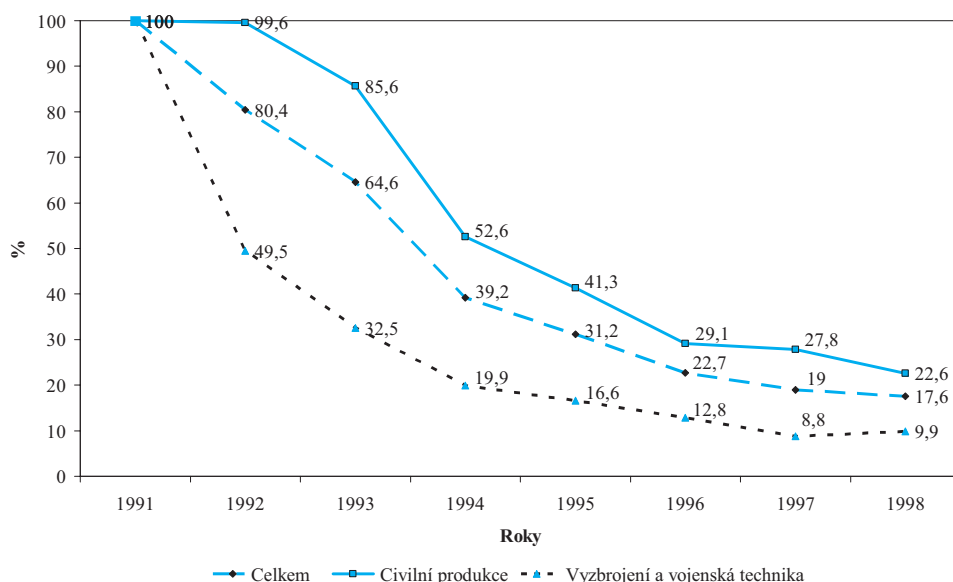
Tab. 1: Vývoj objemů výroby v podnicích obranného průmyslového komplexu Ruska (r. 1991 = 100 %)

Pramen: *Vlastní propočty.*

Pro toto období byl charakteristický **radikální pokles vnitřní poptávky po produkci vojenského určení** (tab. 1). V některých odvětvích zbrojní výroby dochází až ke stonásobnému poklesu objemu státních nákupů jejich produkce. V návaznosti na tento vývoj dochází k degradaci, výrobní základny nejen mnoha podniků, ale i celých uskupení výrobců vojenské produkce. V důsledku toho dochází k zastavení produkce celých „tříd výzbroje“, jako např. raket typu „vzduch-vzduch“, výroba vojenských letadel, vrtulníků tanků, prostředků PVO, strategických raket apod. Produkce pokračuje v objemech, které se počítají na kusy za rok. Např. v r. 1985 bylo vyrobeno a dodáno domácím odběratelům více jak 600 letadel různých typů a kategorií, ale v letech 1991-2001 to bylo pouze několik kusů. [e]

Tento stav byl zapříčiněn **nedostatkem finančních zdrojů**, vyčleňovaných na krytí státních zakázek. Vzniklý deficit zdrojů se projevoval v opožděných, nebo vůbec neuskutečňovaných platbách státu podnikům obranného průmyslového komplexu za dodanou (na základě předchozích státních objednávek) vojenskou produkci. Ve svých důsledcích to vedlo nadměrnému zadlužení těchto podniků a k jejich finanční nestabilitě. Z pohledu finanční stability je obranný průmyslový komplex jako sektor národní ekonomiky zvláště velmi zranitelný. To je dané tím, že podniky, působící v obranném sektoru, jsou často z režimových důvodů uzavřeny pro vnější zdroje investic. Zvláště se to týká podniků a organizací jejichž činnost podléhá utajení. Proto v tomto období nezmínka docházelo i k bankrotům podniků obranného průmyslového komplexu.

Charakteristickým rysem vývoje obranného průmyslového komplexu v tomto období, stejně jako celé ruské ekonomiky, byla (a stále jsou) nízká tempa **technologické inovace průmyslové základny**. Rozsah obnovování výrobní základny podniků OPK nepřesahoval 1,5 % jejího objemu za rok, rozsah fyzického opotřebení strojového parku byl vyšší než 60 %. [11] V tomto období podíl zastaralých technologií převyšoval 80 % celkového využívaného technologického potenciálu ruské ekonomiky. [12] Zastarávání technologií není však jen důsledkem fyzického stárnutí základních fondů. Zastarávání technologií je také (a v současnosti snad především) funkcí konkurence v oblasti vývoje a realizace progresivních technologií a současně i úrovně vnitřní i zahraniční poptávky po produkci vojenského určení. V uvedených letech oba tyto faktory měly velmi silný **negativní vliv** na stav a možný rozvoj obranného průmyslového komplexu Ruské federace. Vývoj nových technologií v podstatě stagnoval a státní zakázky na nákup zbraní a vojenské techniky se prudce snižovaly (**obr. 2**).

Obr. 2: Dynamika poklesu objemů výrobní produkce zbrojních podniků Ruské federace za období 1991-1998 (v % k r. 1991)

Pramen: SOKOLOV, A. V. *Oboronnaja promyšlenost' Rossiji: na dně*. [online] [cit. 2006-10-25] Dostupné z URL: <http://www.ecaar-russia.org/sokolov.htm>

Analýza stavu ekonomiky a obranného průmyslového komplexu RF v tomto období tak odhaluje, že mezi hlavní příčiny, které vedly ke krizové situaci v obranném průmyslovém komplexu (ale i v celé ekonomice) je nutné zahrnout:

- hlubokou ekonomickou krizi v zemi,
- pokles podílu státu na řízení ekonomiky a regulování výroby produkce vojenského určení,
- prudké snížení vnitřní poptávky, včetně poklesu objemu státních obranných zakázek a dynamický růst zahraniční konkurence na vnitřním trhu,
- rostoucí nedostatek finančních prostředků k zajištění investičních projektů a prudký pokles objemů rozpočtových investic,

- chaotičnost a živelnost procesu konverze, jeho nepřipravenost (přechod na civilní výrobu se uskutečňoval bez zřetele k vnitřní poptávce, k úrovni cen a konkurence) a nepřipravenost řídicího managementu na tržní charakter podmínek jeho činnosti,
- narušení a často úplné zpřetrhání přirozených technologických vazeb a spolu s důsledky nepřipraveného, uspěchaného zakládání akciových společností a procesu privatizace, značná ztráta produkčních kapacit,
- chybějící dlouhodobé perspektivní programy vývoje a výroby výzbroje a vojenské techniky,
- chybějící program zaměření akviziční politiky MO RF, neujasněnost potřeb objemů a nomenklatury obranných zakázek, což neumožňovalo formovat dlouhodobou technickou a technologickou politiku v oblasti přípravy vývoje a výroby produkce vojenského určení,
- nedostatečné normativní a právní zajištění činnosti podniků obranného průmyslového komplexu a zakládání akciových společností.

Celé období 90. let minulého století je tak charakterizované nerespektováním základních principů konverze aplikovaných na přechod obranného průmyslu do prostředí tržních podmínek hospodaření. I zde by mělo platit, že tento přechod musí být procesem systematickým, opírajícím se o teoreticky zdůvodněné a prakticky ověřené poznatky, metodicky propracovaný a legislativně zajištěný program postupné konverze. Její etapy musí být vzájemně provázané a mají představovat logicky zdůvodněný systém opatření. [f]

Roky	1993	1995	1997
Neměly zakázku	23,8	26,3	30
Obranná zakázka do 25 % celkové produkce podniku	31,0	30,1	20
Obranná zakázka 25-50 % celkové produkce podniku	18,1	17,8	23
Obranná zakázka 50-75 % celkové produkce podniku	11,2	13,0	11
Obranná zakázka více jak 75 % celkové produkce podniku	7,9	12,8	16

Tab. 2: Rozložení a podíl obranných zakázek státu na celkové produkci podniků obranného průmyslového komplexu Ruské federace (v %)

Pramen: BELJAMINOV, A. J. *Ocenka gosudarstvennym posrednikom investicionnoj privilekatelnosti predpriyatij – ispolnitelej kontraktov v sfere vojenno-techničeskogo sotrudničestva*. [disertační práce]. Moskva: Ruská ekonomická akademie G. V. Plechanova, Institut financí, 2002, s. 26.

Velmi negativně se na vývoji ekonomiky a hospodaření všech ekonomických subjektů RF podepsala liberalizace cen. Samotný stát se dostal do hluboké platební neschopnosti. Živelný a nekontrolovaný růst různých finančních struktur byl příčinou mohutného odlivu značných objemů peněžních prostředků z výrobní sféry do odvětví spjatých např. s těžbou a zpracováním ropy, a poměrně značná část těchto prostředků byla investována v zahraničí (**tab. 2**).

I když se federální vláda snažila ve druhé polovině 90. let situaci změnit, setrvačnost v předchozí etapě nastartovaných procesů zabránila realizaci dvou federálních cílových pro-

gramů: „Program konverze obranného průmyslu na roky 1995-1997“ a „Program reformování a konverze obranného průmyslu na roky 1998-2000“.

Nesplnění obou těchto programů, především v důsledku ztroskotání jejich financování ze státních zdrojů, neumožnilo efektivně využít vědecký a výrobní potenciál obranného průmyslového komplexu, jeho speciální vojenské i vojensko-civilní (duální) technologie ve prospěch organizace výroby konkurenceschopné produkce civilního charakteru. Toto období je poznamenané i s celosvětovým poklesem objemů zbrojní výroby. Jestliže objem zbrojních dodávek OPK RF měl v roce 1987 hodnotu 88,542 mld. USD (ve stálých cenách roku 1997), pak v období 1987-1997 se vlivem radikální změny poměrů na světovém trhu se zbraněmi tato hodnota prudce klesá. Koncem sledovaného období se pokles zastavuje na 46,317 mld. USD, tj. na úrovni o 51 % nižší. Zbrojní dodávky Ruska do zahraničí v tomto období drasticky klesly z 31,186 mld. USD na pouhých 2,5 mld. USD a jeho tržní podíl na světovém trhu zbraní klesl z 35,2 % na 5,4 %. [13]

Přestože už v závěru tohoto období statistické údaje signalizovaly začínající zvrat vývoje, zásadní vliv na situaci podniků obranného průmyslu Ruska to nemělo. Na rozdíl od firem sféry zbrojní výroby vyspělých západních ekonomik, jejichž vrcholový management byl schopný na základě svých bohatých zkušeností s řízením v podmínkách tržní ekonomiky pružně reagovat na vývoj situace, podniky OPK RF nebyly pružné reakce a adaptace na nové podmínky schopny.

V myšlení a praxi řízení managementu značného počtu podniků se neprojevovala ochota k adaptaci na nové, tržní podmínky činnosti. Tento management, v Rusku často nazývaný „rudými řediteli“ poměrně úspěšně blokoval realizaci mnohých vládních opatření. Synergický efekt působení zmíněných faktorů a dalších politických, ekonomických a vojenských vektorů vývoje uvrhoval značnou část podniků obranného průmyslového komplexu Ruska do velmi obtížné a bez zásadní pomoci státu v podstatě neřešitelné ekonomické situace. I tato skutečnost se stala v následujícím období vývoje impulsem tuhé centralizace řízení obranného průmyslového komplexu a předání mimořádných práv a rozhodovacích pravomocí do rukou prezidenta Ruské federace.

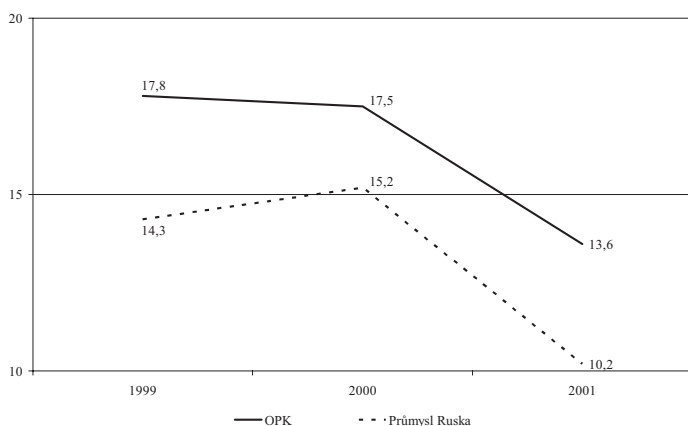
Žalostné výsledky rozvoje ekonomiky jako celku a obranného průmyslu zvláště, přinutily federální vládu přehodnotit situaci stupeň účasti státu v řízení vědecko-průmyslové výroby produkce, která byla strategicky důležitá pro zabezpečování obranyschopnosti země. Jedním z výsledků této činnosti bylo vytvoření (v květnu 1999) **pěti federálních obranných agentur**, do jejichž působnosti byla převedena většina podniků a organizací OPK. Při zařazování podniků do jednotlivých obranných agentur byl zvolen odvětvový princip, který se záhy ukázal jako nevhodný. Jestliže do konce roku 1999 vzniklé agentury se v podstatě zabývaly pouze formováním struktury svých řídicích a řízených aparátů a jejich personálním zajištěním, pak rok 2000 se pro agentury stal prvním rokem praktické činnosti zaměřené na obnovu řízení podřízených jim podniků obranného průmyslového komplexu.

Vládou Ruské federace řízenou strukturu obranných agentur, do jejichž kompetence náleželo řízení obranných odvětví, tvořily:

- ❑ **Ruská letecko-kosmická agentura (RAKA)** – letecký a raketo-kosmický průmysl. Tato agentura se formovala jako analogie zahraniční NASA resp. EADS,
- ❑ **Ruská agentura pro systémy řízení (RASU)** – průmysl elektroniky, radiotechniky a prostředků spojení, z hlediska počtu řízených podniků (42 %) je největší agenturou,
- ❑ **Ruská agentura klasické výzbroje (RAV)** – průmysl zbraní a výzbroje,

- ❑ **Ruská agentura pro střelivo a munici** (Rosboenpripasy) – průmysl střeliva, munice a speciální chemie, v tomto odvětví je nejvyšší podíl státních podniků (76,6 %) a prakticky je plně řízeno státem,
- ❑ **Ruská agentura pro stavbu lodí** (Rossudostrojenie) – loďařský průmysl, v jeho řízení převažují regionální zájmy, ve své podstatě jde o konkurenční boj vlastníků jednotlivých podniků loďařského průmyslu. Agentura má na řízení až druhořadý vliv.

Již v roce 2001 se začaly silně projevovat všechny nedostatky budovaného systému, slabé postavení a malá akceschopnost založených obranných agentur a neživotaschopnost celé struktury budované na archaickém odvětvovém přístupu. Svědčí o tom, mimo jiné, i pokračující pokles rentability průmyslové výroby (**obr. 3**). Na program dne byla vyzvednuta otázka, zda-li je vůbec nutné budovat obdobný monstrózní systém řízení obranného průmyslového komplexu.

Obr. 3: Rentabilita průmyslové výroby OPK a průmyslu Ruska (v %)

Pramen: URL:<http://ts.vpk.ru/corporate/otrasl/new/otr_2001> [cit. 2005-10-25].

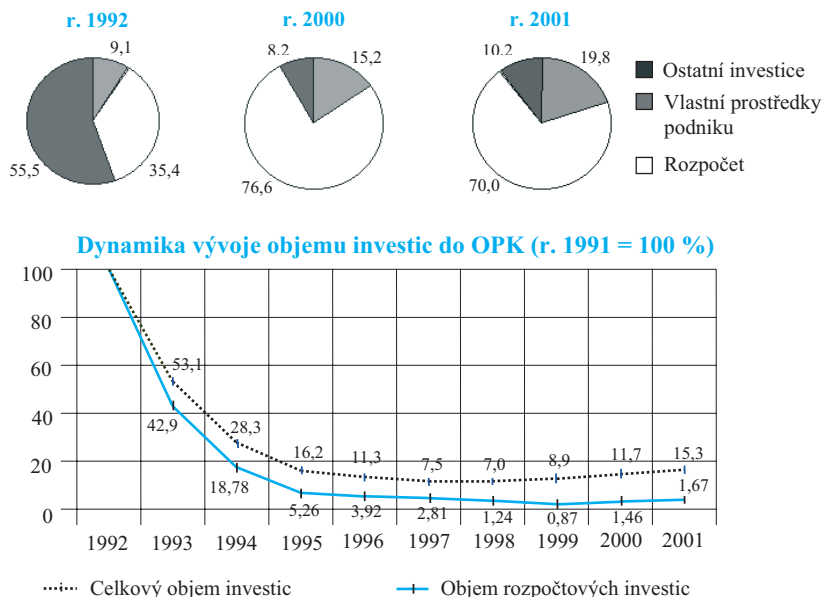
V reakci na nepříznivý vývoj byla vládou RF přijata řada dokumentů, řešící celou problematiku obranného průmyslového komplexu a reformy armády RF. Mezi hlavní patří:

- ❑ „Základy politiky Ruské federace v oblasti rozvoje obranného průmyslového komplexu na období do roku 2010 a na další perspektivu.“ Jedná se o koncepční dokument vymezující hlavní zaměření, prostředky a cíle státu ve sféře obranného průmyslového komplexu.
- ❑ „Reformování a rozvoj obranného průmyslového komplexu letech 2002-2006“, v tomto případě jde o federální cílový program, který vymezuje následující úkoly dalšího rozvoje:
 - optimalizovat strukturu obranného průmyslového komplexu cestou formování systémově integrovaných struktur orientovaných na výrobu jak technologicky špičkové vojenské, tak „duální“ i civilní produkce, které budou umožňovat efektivní řešení celého komplexu existujících problémů. [g]
 - přecházet od plnějšího využívání výrobních a výzkumných kapacit, obnovování základních výrobních fondů až k diversifikaci výroby, zabezpečení právní ochrany výsledků intelektuální činnosti atd. [h]

K základním směrům „nové“ reformy obranného průmyslového komplexu náleží:

- ❑ obnova zpřetrhaných výrobních a dodavatelských vztahů, k jejichž narušení došlo v důsledku vzniku velkých holdingových společností v oblasti OPK,
- ❑ odstranění nadbytečnosti kapacit obranného průmyslového komplexu,
- ❑ omezení počtu podniků, mobilizačních kapacit a duplicitních výrob,
- ❑ optimalizování finančních toků vojensko-technické spolupráce,
- ❑ růstem vnitřních obranných objednávek zvyšování financování OPK,
- ❑ rozpracování systému holdingů [i] pro celou strukturu obranného průmyslového komplexu RF.

Před podniky vyrábějící zbraně a vojenskou techniku, vyvstávají takové klíčové problémy jako nárůst morálního a fyzického stárnutí základních výrobních fondů, nedostatek rozpočtových investic (ne výše než 8 % ze všech prostředků podniky vložených) na podporu a rozvoj vědecko-výrobního potenciálu, snížení kvalifikační úrovně a zvýšení průměrného nárůstu vědeckého a inženýrsko-technického personálu (**obr. 4**). Ve druhé polovině 90. let se zkoumaly otázky konkurenční strategie zařízení ruského obranného průmyslového komplexu. Došlo se k závěru, že obranný průmyslový komplex se musí skládat z dílčích strategií odpovídajících strategiím podobných západních zbrojních firem. [14]

Obr. 4: Struktura investic do OPK podle zdrojů financování

Pramen: URL http://ts.vpk.ru/corporate/otrasl/new/otr_2001 [cit. 2005-10-25]

Jen velmi pomalu se řeší otázky stárnutí přebytečných kapacit obranného průmyslového komplexu. Zpravidla se v procesu reformování vytvářejí vertikální struktury, které se především zabývají řízením toku financí. Prakticky tu nejsou horizontálně integrované struktury, které se mají zabývat zpracováním a výrobou systémových složek zbraně vysoké přesnosti – systému navádění, řízení a informačního zabezpečení. Právě **horizontální integrace**, jak

usuzují experti na obranný průmyslový komplex RF, **umožnit zajistit vzniklou kooperaci, pozvednout technologickou úroveň sériových závodů, zajistit unifikaci vojenské techniky**, jakou jsou moderní zbraně, včetně zbraní vysoké přesnosti. [15]

V polemikách o obranném průmyslovém komplexu, vedených na stránkách ruského odborného tisku, jsou stále častěji diskutovány hlavní směry jeho rozvoje a s tím spojené aktuální úkoly.

Nejčastěji jsou zdůrazňovány následující:

1. Systematická státní podpora rozvoji obranného průmyslového komplexu a celému resortu obrany, vycházející z nutnosti zajišťování národní obrany na úrovni současných potřeb a s ohledem na princip dostatečnosti, k tomu vyčleňovat minimálně 3,5 % HNP ročně.
2. Sestavení konstruktivního státního programu výzbrojování na roky 2006-2015, zohledňující:
 - reálná politická a finanční opatření, zaměřená na zajištění kvalitativního přezbrojení armády Ruské federace,
 - koncentraci prostředků na vybrané rozhodující směry rozvoje,
 - garantované plnění státem určených prioritních úkolů v rozvoji výzbroje a vojenské techniky.
3. Formování normativně právní, legislativní základny, umožňující efektivní regulaci:
 - konceptuální obranné průmyslové strategie,
 - holdingové politiky obranného průmyslového komplexu,
 - ochranu a vymahatelnost práv v oblasti patentové a licenční činnosti,
 - ochrany výsledků intelektuální činnosti.
4. Zdokonalování vertikální osy řízení činnosti obranného průmyslového komplexu, spojující účast státu v řízení integrovaných struktur a s jeho přijímáním a prosazováním strategických rozhodnutí.
5. Uskutečňovat uvážlivou státní politiku zaměřenou na:
 - zachování kvalifikovaného lidského potenciálu v oblasti OPK,
 - ochranu unikátních technologií a technologické nezávislosti RF,
 - posílení kooperativních vztahů uvnitř obranného průmyslového komplexu a ekonomických struktur RF. [j]

Realizace uvedených opatření má přispět ke stabilizaci OPK a k posílení jeho úlohy jako významného faktoru obrany a sociálně-ekonomického rozvoje Ruské federace. O úloze a významu OPK pro rozvoj RF nejlépe vypovídají slova poradce prezidenta Ruské federace A. Buturina:

„Je třeba dosáhnout toho, aby společnost plně chápala skutečnost, že obranný průmyslový komplex hrál a bude i nadále hrát stěžejní systémotvornou roli při řešení úkolů obrany, sociálně politických, ekonomických a ostatních úkolů výstavby Ruské federace“.

Obranný průmyslový komplex a zájmy Ruské federace

Úroveň rozvoje OPK je v mnoha směrech věrným obrazem stavu ekonomiky, průmyslu, stavu rozvoje vědy a techniky i úrovně přijímaných zákonů. Neuspokojivý stav ekonomického rozvoje opírající se o využívání zastaralé technicko-technologické průmyslové základny, nedostatek kvalifikované pracovní síly a řídicího podnikového managementu jsou jen některé skutečnosti, které mají značný vliv na současný stav OPK RF.

Proto nepřekvapuje pozornost věnovaná realizaci „Zákona o vojensko-technické spolupráci Ruské federace se zahraničními státy“. [16] Od jejího rozvoje se neočekává pouze významný příspěvek k řešení vlastních problémů ekonomického rozvoje a zákonem deklarované upevňování obranyschopnosti a bezpečnosti, ale i upevňování ekonomických a vojensko-politických pozic Ruské federace ve světě.

Současný rozsah celkového zajištění ozbrojených sil vylepšenými vzory základních druhů zbraní a vojenské techniky je na úrovni 70-85 %, přičemž podíl nejnovějších vzorů výzbroje včetně zbraní vysoké přesnosti nepřevyšuje 20 %. To znamená, že se může adekvátní odpověď Ruské federace na výzvy 21. století a dobytí jeho vůdčí pozice v nových podmínkách stát realitou jen při účelných, vládou řízených procesech ve sféře vědy a v průmyslovém komplexu obrany, za uskutečňování koncepčního předvídání a dlouhodobě plánovaného vypracování moderních druhů a typů výzbroje a vojenské techniky, jejich výroby a dodání vojskům. Přitom je všeobecně tvrzeno, že existující vojensko-průmyslový potenciál je jménem Ruska, nikterak menším než jeho přírodní bohatství.

Uvádí se, že tento potenciál působí nejen na vnitřní a vnější bezpečnost země, ale může být i stabilním zdrojem příjmů federálního rozpočtu, může zajistit technologický rozvoj a technickou modernizaci jiných přilehlých oblastí, které jsou zaměřeny na výrobu civilní produkce. Díky odborníkům, kteří byli s to zachovat tento unikátní potenciál, může zbrojní průmysl vyrábět produkty schopné konkurence na mezinárodním trhu se zbraněmi. [k] Tento obranný průmyslový komplex může být prostředkem vlivu Ruské federace na své zájmové oblasti. I v této souvislosti je v poslední době značná pozornost věnována rozvoji vojensko-technické spolupráce s ostatními státy světa, která je považována za významný faktor růstu vlivu Ruské federace na mezinárodní dění.

Reforma obranného průmyslového komplexu doprovázená rozvíjením vojensko-technické spolupráce v mezinárodním měřítku má Ruské federaci umožňovat řešit problém jejího základního národního zahraničně-politického úkolu s využitím momentu globální vojensko-politické krize, která sváže ruce USA a popřípadě i Evropy. [17]

Podle názorů zástupce ředitele Centra analýzy strategií a technologií K. Maminenka spočívá základní úkol vnější politiky RF v napomáhání urychlené likvidace ekonomických a dalších důsledků vnitřní národní katastrofy (1991) a obnovování Ruska v jeho přirozených hranicích, neboť současné teritorium jim neodpovídá.

Historické hranice zahrnují dnešní Bělorusko, značnou část Kazachstánu kromě jeho jižní a nejvíce islamizované zóny a dále oblasti Ukrajiny (ve kterých během „Oranžové revoluce“ nejvíce lidí dalo své hlasy Moskvou podporovanému kandidátu). [18]

Podle K. Maminenka obdobný „základní problém“ své politiky řeší Čína ve vztahu k otázce suverenity Tchaj-wanu. Čína se tak stává pro Rusko možným partnerem, neboť obě strany si uvědomují, že nemají dostatek sil a prostředků na překonání odporu demokratických sil světa, USA a Evropy, které jim brání realizovat jejich cíle.

Proto musí Rusko vycházet ze svých historických zkušeností [l] a dodat Číně takovou výzbroj, bojovou techniku a zbraňové systémy, které poskytnou čínské armádě možnost blokovat činnost třetích stran proti hypotetické výsadekové akci na Tchaj-wan a zabránit jejímu úspěšnému dokončení. Zejména jde o dodávky systémů raket operačně-taktického určení, systému pro vyzbrojení námořního loďstva apod. [19] I přesto, že posilování vojenského potenciálu Číny představuje pro Ruskou federaci nezanedbatelná vojensko-politická rizika, možnost uchování potenciálu obranného průmyslového komplexu a řešení „základního úkolu“ vnější politiky tato rizika a nebezpečí z nich plynoucí převažuje.

Závěr: Zásadní restrukturalizace a modernizace

Poslední desetiletí 20. století bude navždy spojováno s ukončením studené války a bipolárního rozdělení světa, s rozšířením zóny demokracie a působení zákonů tržní ekonomiky především v bývalých zemích socialistického bloku. Těmito procesy byl současně vytvářen homogenní prostor pro rozšiřování a akceleraci procesu globalizace, jako jedné ze základních a v současnosti určujících tendencí světového rozvoje.

Tyto procesy ovlivnily a ovlivňují i nástupnický stát SSSR – Ruskou federaci. Jejím prvořadým strategickým cílem se proto stalo reformování obranného průmyslu, formování nového profilu obranného průmyslového komplexu, a to cestou jeho zásadní restrukturalizace a modernizace tak, aby odpovídal současným úkolům výstavby moderních ozbrojených sil 21. století, upevňování obranyschopnosti a bezpečnosti, ekonomických a vojensko-politických pozic Ruska ve světě.

Poznámky k textu:

- [a] Vedle tohoto problému zde existuje ještě problém s názvem. Někteří autoři striktně používají název „vojensko-průmyslový komplex“, jiní hovoří o „obránném průmyslovém komplexu“ a další používají (i v jedné stati) oba názvy jako synonyma, bez jakéhokoliv rozlišení jejich obsahu. Pro potřeby tohoto textu se autoři striktně drží pojmu „obránný průmyslový komplex“ a nečiní rozdíl mezi ním a pojmem „vojensko-průmyslový komplex“. O potřebě teoretického rozpracování obsahu termínu „obránný průmyslový komplex“ svědčí i stále vyšší frekvence používání termínů „obránný průmyslový komplex USA“, „obránný průmyslový komplex Severní Ameriky“, „obránný průmyslový komplex Evropské unie“, integrace (regionální, vertikální, věcná) „obránných průmyslových komplexů“ apod. v současné odborné literatuře a vystoupeních představitelů teorie a praxe vojensko-ekonomických výzkumů.
- [b] Podle některých analýz se počet podniků podílejících se na plnění státních obranných zakázek pohybuje v rozmezí od čtyř do šesti tisíc. Rozdíly v počtu podniků a organizací, které mají mobilizační úkoly, jsou mezi jednotlivými přístupy ještě mnohem vyšší.
- [c] Registr organizací OPK je federálním informačním systémem, který obsahuje údaje o majetkové a finanční situaci a ekonomické efektivnosti organizací zařazených do registru. Jsou to organizace, které ekonomicky využívají a spravují vlastní majetek nebo majetek, svěřený jim do operativní správy, včetně pozemků, výrobních budov a zařízení, disponují kvalifikovanými kádry pro vývoj, výrobu, opravy a využití výzbroje, vojenské a speciální techniky. K informacím obsažených v registru nemá veřejnost volný přístup.
- [d] Zařazení podniků do tohoto seznamu umožňuje plánovat státní obranné zakázky pro omezený počet firem, zvýšit podíl zakázek připadající na jeden podnik obranného průmyslového komplexu, což je zásadní pro zlepšení finančně-ekonomického stavu podniků a také i kvality produkce OPK. Současně to umožňuje včas definovat parametry státních obranných objednávek a tím vytvářet dostatečné časové rezervy pro podniky k tomu, aby mohly tyto zakázky finančně i ekonomicky zabezpečit a realizovat od „prvního ledna roku“ bez jakýchkoliv prodloužení.
- [e] Ministerstvo obrany Ruska v důsledku nedostatku finančních zdrojů nebylo schopné v tomto období nakoupit pro vlastní vojska nové typy letadel, např. Su-30, přičemž jejich varianta Su30 MKI, dodávaná do Indie a Číny svými technicko-taktickými charakteristikami vysoce převyšovala letadla, která byla v té době ve výzbroji ozbrojených sil Ruska. ALMAJEV, M. Ch., ASTAPOV, K. L. Rozvíjení oborono-promyšlennogo komplekca: zakonodatelstvo i realii. In: *Analitičeskij vjestnik*. Moskva: Sovjet Federacii, 2005. N° 2, s. 4. (Analitičeskoje upravlenije Apparata Sovjeta Federacii).
- [f] Blíže k některým otázkám konverze ZIPFEL, T. Zbrojní průmysl USA během 90. let a vládní politika. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně*. Brno: Vojenská akademie v Brně, 2003. Řada C-D. Č. 1, s. 53-69. ISSN 1211-1031.
- [g] Tak např. v jednotlivostech se měla vytvořit letecká holdingová společnost Suchoj, sdružující firmu AVPK Suchoj s leteckými výrobními závody v Komsomolsku na Amuru (KNAAPO) a Novosibirsku (NAPO). Mělo jít o vytvoření holdingu restrukturalizaci KNAAPO a NAPO v akciové společnosti, jejichž akcie měl vlastnit AVPK Suchoj v poměru 74,5 % a fond národního majetku 25,5 %. Zpracováno podle: GETHIN, H. Putin decree boots plan for Russian aviation reform. In: *Flight International*. Reed Business Information UK Ltd., 2001. Vol. 4805, s. 25. ISSN 0015-3710.
- [h] Podrobněji k obsahu a cílům tohoto programu viz ALMAJEV, M. Ch., ASTAPOV, K. L.: Rozvíjení oborono-promyšlennogo komplekca: zakonodatelstvo i realii“. In: *Analitičeskij vjestnik*. Moskva: Sovjet Federacii, 2005. N° 2, s. 6-10. (Analitičeskoje upravlenije Apparata Sovjeta Federacii).

- [i] SIMANOVSKY, S. Getting to grips with Russian's reforms. In: *Interavia (Business & Technology)*. Švýcarsko, 2001. Vol. 658, s. 12. ISSN 0983-1592. Především se vznik v první fázi má týkat holdingů letecké výroby. Plány vzniku holdingů v leteckém průmyslu vypracovalo ruské Ministerstvo vědy a technologií. Plán počítá s konsolidací sektoru výroby draků během dvou let v první etapě. Toto ministerstvo očekává, že reforma umožní Rusku dosahovat vojenský vývoz v hodnotě 2-2,5 mld. USD ročně a vyrábět v pěti velkých podnicích ročně 50-60 letounů pro vývoz a 10-20 letounů pro ozbrojené síly. Podle GETHIN, H. Russia plots big industry merger. In: *Flight International*. Reed Business Information UK Ltd. , 2001. Vol. 4805, s. 25. ISSN 0015-3710.
- [j] Řada představitelů obranného průmyslového komplexu se vyjadřuje v tom smyslu, že v současnosti je prvořadou úlohou zachovat, podpořit a obnovit podniky obranného průmyslového komplexu a teprve na druhém místě je řešení úkolu kvality produkce.
- [k] Na druhé straně je konstatované, že současný stav podniků OPK je takový, že tyto nejsou schopny vyhovět mnoha požadavkům na produkci požadovanou státními objednávkami. Je konstatováno, že na zlepšení tohoto stavu by zapotřebí 25 trilionů rublů na 10 let, což je 2,5 trln. ročně. V roce 2005 bylo vyčleněno 183 mil. rublů. Proto se mluví o výběru priorit. Vooruženiju i vojennoj technike – vysokoje kačestvo. Konferencija v Rostove na Donu. In: *Vojenno-promyšlennij kurjer*. Moskva: Iz.dom Almaz media, 2005. N°7, s. 8. ISSN 1729-3928.
- [l] Podle autorů uvedených myšlenek historie dokazuje, že v minulosti Rusko vždy úspěšně řešilo (resp. mohlo úspěšně řešit) své vnitřní národní problémy na pozadí ostrých vojenských krizí v Evropě. Na pozadí evropských válek rozšířil Petr Veliký území Ruska až k pobřeží Baltu, pokud by Rusko využilo ve svůj prospěch revoluční situace a napoleonské války na konci 18. a počátku 19. století mohlo ovládnout území černomořských průlivů, stejně mohlo využít vzednutí revoluční vlny v letech 1848-1849 k podmanění osmanského území u Středozemního moře. Tyto zkušenosti jsou potvrzovány i řešením mnoha krizových situací v současném světě. Historická zkušenost tak napovídá, že Rusko může řešit svůj základní národní úkol v oblasti vnějších vztahů pouze v momentě globální vojensko-politické krize, která sváže ruce USA, popř. i Evropě. Za jiné situace nemá Rusko v současných podmínkách dostatek sil k překonání odporu, jež kladou demokratické síly světa realizaci jeho záměrů.

Literatura:

- [1] URL: <<http://www.vpk.ru/word.html>> [cit. 2005-10-25].
- [2] Tamtéž.
- [3] BUTURIN, A. Rossijskij oboronno-promyšlennij kompleks na sovremennom etape. In: *Vojennij parad*. Moskva: Vojennij parad, 2005. N° 1, s. 4. ISSN 1029-4678.
- [4] VINKOVSKIJ, A. I. Oboronno-promyšlennij kompleks v sisteme nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii: sostojanie a problemy zakonodatel'nogo obespečeniya. In: *Analitičeskij vjestnik*. Moskva: Sovjet Federacii, 2005. N° 2, s. 25-26. (Analitičeskoje upravlenije Apparata Societa Federacii).
- [5] Tamtéž.
- [6] Tamtéž.
- [7] URL: <<http://www.vremya.ru/print/131604.html>> [cit. 2005-10-25].
- [8] OZEROV, V. „Oboronka“ podnikajetsa s kolen. In: *Vojenno promyšlennij kurjer*. Moskva: Iz.dom Almaz media, 2005. N° 11, s. 5. ISSN 1729-3928.
- [9] DONDUKOV, A. Russia set to build up its defense sector. In: *Military Parade*. Moskva: Vojennij parad, 2001. Vol. 1, s. 6-7. ISSN 1029-4678.
- [10] KUROJEDOV, V. Vojenno-morskoy flot i nacionalnyje intjeresy Rossii. In: *Vojennaja mysl'*. Moskva: MO RF, 1999. N° 3, s. 24, 27. ISSN 0236-2058.
- [11] URL: <http://www.ecaar-russia.org/doklady_r.htm> [cit. 2005-10-25].
- [12] ALMAJEV, M. Ch., ASTAPOV, K. L. Rozvitije oboronno-promyšlennogo kompleksa: zakonodatel'stvo i realii. In: *Analitičeskij vjestnik*. Moskva: Sovjet Federacii, 2005. N° 2, s. 4. (Analitičeskoje upravlenije Apparata Societa Federacii).
- [13] NEDBAL, L. Výdaje na obranu po ukončení studené války a jejich vliv na ekonomický vývoj. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně*. Brno: Vojenská akademie v Brně, 2000. Řada C-D. Zvláštní číslo/2000. s. 66. ISSN 1213-4821.
- [14] TOLKAČEV, S. A. Rossijskije i zapadnyje obronnyje kompanii na ryinkach vysokotechnogičnoj produkci. In: *SŠA – ekonomika, politika, ideologija*. Moska: Nauka, 1998. N° 8, s. 35. ISSN 0321-2068.
- [15] CHODARENOK, M. Zatjanubšejecja pike. In: *Nezavisimaje vojennoje obozrenije*. Moskva: Izd-vo Nezavisimaja gazeta, 2002. N° 8, s. 4. ISSN 3952-8.
- [16] URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/decree/1998_114.shtml> [cit. 2005-10-25].
- [17] MAKIJENKO, K. Reatavracija istoričesoj Rozsujji, rol Kitaja i instrumentarij VTS. [online]. [cit. 2005-10-25] Dostupné z: URL: <<http://www.gt-msk.ru/talk/390-0>>.
- [18] MAKIJENKO, K. Ocerednuje zadači possijsko-kitajskogo vojenno-techničeskogo sotrudničestva. Export voo-ruženij [online]. [cit. 2005-10-25]. Dostupné z: URL: <<http://www.cast.ru/journal/2004/problem>>
- [19] Tamtéž.